DETERMINAREA CIRCUMSTANȚIALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE (2)

ANCUȚA COCIUBA
Liceul „Athanasie Marienescu", Lipova (Arad)

Cuvinte-cheie:*limba română veche, gramatică, complement circumstanțial*

Complementul circumstanțial de cauză, deşi face parte dintre complementele „periferice" ale grupului verbal, putând fi suprimat fără a influența „corectitudinea gramaticală" a enunțului, cunoaşte o răspândire apreciabilă în limba veche, mai ales la nivel frastic, ca circumstanțială de cauză.

Circumstanțialul de cauză, între 1521 şi 1640 se exprimă prin:

1) *„nume sau grupuri nominale"*, construite cu prepozițiile *cu, de, din, în, la, pentru, prin, printre* şi, rar, *după: carii vor fi* ***cu vină certați*** (CC[1], 247); ***de boală*** *sau* ***de nevoie*** *mare, post 40 de dzile* (Prav. 1581, 207[v]); ***pentru răutațile*** *voastre ele voiu săca* (MI, 172[v]); *Tremuraiu* ***în frica*** *ta, dzi de giudețu* (CS[1], XV, 121[r]/13–14); *pridădiții ceiu ce scot alții de pre locurile loru* ***printru dereptare*** (CS[1], V, 52[r]/5–7); *că am greața easte* ***după ei*** *a primi năravu* (CV, 7[r]/67) etc. Apare însă şi *dereptu*: *Însă* ***dereptu prilăstirea*** *lor pusu-l-ai lor rreu* (PH[1], 63/10–12). Destul de răspândite în limba veche, construcțiile cu *derept(u)* vor ieşi treptat din uz.

2) *adverbe şi locuțiuni verbale* (mai ales): *derept aceea:* ***Derept aceea*** *ispovedescu-me-ție* (PH[1], 14[r])/14–15); *pentru aceea:* ***Pentr-acea*** *nu ne temem cîndu se va smenti pămîntul* (PH[1], 39[r]/16); *căce* „de ce" (foarte frecventă): *O,* ***căce*** *n-am miiluit mişeii! O,* ***căce*** *nu ne-am pocăit…?* (CS[1], V, 43[v]/2–4) etc.

3) *verbe la gerunziu: Am* ***văzînd*** *noi perirea noastră şi cugetul lui cel rău… ne-am isprăvit lucrul ş-am stat la băsău* (1600, Moldova, act diplomatic, DÎ, 143).

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

Nu au fost afectate complemente de cauză exprimate prin adjectiv.

În ce priveşte *topica*, o particularitate faţă de limba actuală o prezintă regula antepunerii unor locuţiuni adverbiale ca *derept aceea, de aceea, pentru aceea* (v. *supra*). „Aceste pronume – comentează C. Frâncu – precedate de propoziţii, funcţionează ca nişte locuţiuni adverbiale şi sunt folosite *anaforic* reluând informaţia din frazele anterioare. Alteori ele funcţionează când au un corelativ: derept *aceea… de aceia* şi cataforic anticipând informaţia de după ele)“ (p. 193)[1].

Pentru perioada 1640–1780 este de semnalat doar ieşirea treptată din uz a locuţiunii adverbiale *derept(u) aceea*, concurată puternic de *pentru aceea* şi *de aceea: **Pentru-acĕea** zice Domnul* (SA, 34[r]), dar şi *pentru aceasta: **Pentru aceasta** dară, fie-ţi în minte* (CD, 67[r]). Locuţiunea *derept(u) aceea/aceasta* apare mai ales în formulele administrative: ***Derept acĕia** să fie volnic părintele* (1701, DRA, I, 189); *Drept aceasta*, *poruncescu domniia mea* (1741; DRA, I, 395) etc.

Se produce şi o anumită selecţie a prepoziţiilor, cele mai frecvent atestate fiind: *de, din* şi *pentru: Iară Moisi, **de frica luminii** au intrat într-o piatră* (1777, ms. 1151); ***Pintru ie** m-o prins bănatu* (C. Cîmp., 9[v]); *turcii sînt mînioşi **pentru fuga hanului*** (AB, 214)[2].

Complementul circumstanţial de scop apare exprimat prin substantive sau substitute precedate de prepoziţii ca: *de, derept, către, pentru, pre, spre* sau de locuţiune prepoziţională *întru potrivă: să fie noao **de iertarea păcatelor*** (MI, 191[v]); ***derept ispăsenie** noastră, venit-au den ceri* (C. Cat., 7[r]); *să fie lesne **spre înţeles** şi **către cetit*** (CC[2], 10); *să de ei **pentru capul** miu* (1563–1564, jud. Gorj, DÎ, 96); *numele lui **pre ăgutoriu** să-l chemăm* (CS[1], XII, 104V/14–15); *vor fi gătiţi ca un voinic **spre războiu*** (MI, 176[v]); *Cade-se duhovnicului a împărţi păcatele omului… **întru protivă păcatelor*** (C. Prar., 1[r]) etc.

Totuşi, *derept, către* şi *întru potrivă* sunt treptat eliminate în favoarea lui *de, pentru* şi *spre*.

Complementul de scop exprimat prin *infinitiv* este destul de răspândit în textele din secolul al XVI-lea, în special în cele nordice,

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

dar frecvența lui scade „din cauza limitării întrebuințării infinitivului prin construcțiile verbale personale“ (p. 194): *de va lua pre o sor a mea* ***a-i fi muiare*** (Prar. 1581, 229[r]): *nu venii* ***a chema*** *derepții* (CC[2], 8) etc., dar: *Iară neputenciosul mîngîie-lu* ***dereptu se împle*** *lĕgea lui* (Prav. I, 8[r]).

În legătură cu *căce* şi *de ce* este de precizat că ele, alături de funcția de complement de cauză, o au şi pe cea de scop, dezambiguizarea aflându-se în răspunsul întrebării: *O,* ***căce*** *cu focul arse şi* ***căce*** *oaspele ce iaşte de la împăratul ceriului? Isacu face mîncare* (CS[1], 78[v]/2–5). Ca topică, aceste locuțiuni stau în fruntea propoziției interogative[3].

În perioada următoare, 1640–1780, se produce o restrângere a prepozițiilor asociate substantivelor sau substitutelor cu funcție de complement de scop, la *pentru* şi *spre: Doamne priveşte jirtva aceasta,* ***pentru iertarea*** *păcatelor* (Lit. 1706, 5[r]); *că toate le faci* ***spre facere de bine*** (Lit. 1743, 6[v]) etc.

Complementul de scop exprimat prin *infinitiv* este răspândit în epocă, dar este concurat şi, în unele structuri, înlocuit prin conjunctiv, „care era o inovație în această funcție sintactică“ (p. 366): *Şi toate țările veniră la Eghipet* ***a cumpăra*** *de la Iosif* (BB, Fac. 41–57), dar: *să cumpere* (ms. 4389).

Este rar atestat complementul de scop exprimat prin *gerunziu* sau *supin*: *s-au dus la papa de la Roma* ***rugîndu-l*** *să dea ajutoriu* (RP[1], 241); *cînd împărăția va vrea să iasă* ***la vînat*** (RG, 121). Acest tip de complement impune şi restricția de a fi postpus regentului[4].

Complementul circumstanțial instrumental se exprimă, prototipic, printr-un nominal cu prepoziția *cu*: *Însă* ***cu ochii*** *tăi căuta-veri* (PH[1] 78V/8); *scriu şi mărturisesc* ***cu*** *acest* ***zapis*** *al mieu* (1628, Moldova, DRG, A, XIX, 13); *am scris* ***cu mîna*** *mea* (1592, Drăguşani-jud. Iaşi, DÎ, 175) etc.

Cu alte prepoziții este mai puțin frecvent: *i se va da har* ***pren Isus Hristos*** (C Cat., 3R); ***de ascunsele*** *tale împlu-se zgăul* (PH[1], 11[v]/12–13); *ne-au dat Dumnedzeu cuventele afară să ne spovedim* ***pentru*** (= prin) *eale* (CS[1], 101[r]/5–7) etc.

Sporadic apare complementul de scop în dativ, ca reflex al influenței originalului slav (Prov. 1581, 219[r])[5].

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

În perioada următoare nu sunt modificări esențiale. De remarcat frecvența locuțiunilor prepoziționale *cu mijlocul, prin mijlocul: şi el făcuse jalbă la vezirul Cara Mustafa paşa* ***prin mijlocul*** *grecilor* (CM[1], 101); *au făcut pe Dionisie patriiarh Țaringradului* ***cu mijlocul*** *domnului Constantin-vodă Brîncoveanu* (AB, 307). Nu sunt atestate complemente instrumentale cu *mulțumită* şi *datorită*, deoarece nu deveniseră încă prepoziții.

Ca fenomen nou pot fi menționate *complementele instrumentale* „tautologice" cu prepoziția *cu*, calchiate din greacă. Ele generează aşa-numitele „complemente instrumentale interne" din textele traduse din greacă (uneori prin intermediul textelor slave) sau din cele scrise de autori care ştiau greaca: ***Cu anathema*** *vei anathimisi pre ea* (BB, Dt. 13.15); ***Cu fărădelêge*** *veț fărădelegiui* (BB, Dt. 31.29); *Vei murui* ***cu muruială*** (ms. 45, Dt. 27.4, în BB) etc. Aceste construcții apar mai ales în textele bisericeşti şi în cronici[6].

Complementul circumstanțial sociativ apare, de regulă, pe lângă verbe agentive şi se realizează prototipic prin prepoziția *cu*: ***cu tine*** *izbavi-me voiu de năpaste* (PH1, 13V/2–3).

Mai apar locuțiunile prepoziționale *de alăturea cu, depreună cu, împreună cu*: *va fi* ***împreună cu*** *îngerii* (MI, 183[v]); *are Dragomir ocină…* ***depreună cu Neacşul*** (1617; BDR, 34); *să vii* ***de alatore cu rugătorii*** (1625; BDR, 108). De remarcat apariția lui *şi* cu valoare prepozițională (= *cu*): *Ieşi Pătru şi alt ucenic* (CT, 231[v]).

Este atestat şi complementul instrumental *în dativ*, aceasta în *Codicele voronețean*, unde este considerat un calc după textul slavon care a stat la baza lui: *celui ce vru elu se me ivescu* ***slaveei*** *împreurat* (CV, 81V/5–6), calc după sl. *slave obĭštnykŭ*[7].

În perioada următoare se conservă structurile anterioare: *toți ceia ce era cu nus* (Ap. 1646, 13[v]); *norodul tău ce iaste aicea şi* ***să roagă umpreună cu noi*** (Lit. 1743, 5[v]); *sărace Purice, de oi scăpa eu* ***şi tu***, *atuncea ți-i schimba numele* (NL1, 167)[8].

Complementul circumstanțial de relație se exprimă prin:

1) substantive cu prepoziție sau locuțiuni prepoziționale. Specifice perioadei sunt construcțiile cu prepozițiile *de, despre, la*: *Dămu-ț ştire* ***de rîndul*** *celor slugi* (1621; BDR, 61); Mai rar apar prepozițiile *cătră, de pre, pre: nu-s mulțemitori* ***cătră dătătoriul*** *de*

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

bine (CC[2], 506). Este atestată şi prepoziţia *a* „la“: *oameni bogaţi întru vecie, rîvnitori* ***a*** *bune lucrure* (Cpe. 527), dar şi prepoziţia slavă *za*: *I pak dau ştire* ***za*** *(= despre)* ***lucrul*** *turcilor* (1521, Câmpulung, DÎ, 95).

Foarte frecvent apare structura cu locuţiunea prepoziţională *de rîndul* „cu privire la“, „privitor la“, „cu valoare *parentetică*“: ***De rîndul oştilor****, măriia împăratului cu ţara-ş şi bine să ia amente şi să grijască că Ardealul şi Ţara Rumînească în ce loc sînt* (1600, Transilvania, act diplomatic, DÎ, 130) etc.

Ca o particularitate este complementul de relaţie exprimat prin substantiv *în dativ*. Construcţia se întâlneşte numai în traducerile din slavonă şi se limitează la regentele adjectivale *destoinic, vinovat*: *să fie* ***destoinicu morrţiei*** (CV, 36[v]); *el să fie vinovat* ***morţiei*** (CT, 104[v]). Este vorba de calcuri după construcţii slave cu *dostojnŭ, povininŭ* şi sunt limitate la traducerile din slavonă din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea nu mai sunt atestate[9].

2) verbe la infinitiv şi participiu: *să fie tot omul currundu* ***a audzi*** *şi amînatu* ***a grăi*** *şi amînatu* ***întru mînie*** (CV, 57[r]/13–14, 5[v]/1).

Situaţia nu se schimbă în perioada următoare, complementul de relaţie fiind exprimat preponderent prin substantive sau substitute cu prepoziţie, dintre care cele mai frecvente sunt *de, despre, pentru* şi *la: ce foarte era vestit* ***de vrĕdnic*** *şi* ***de înţelept*** (CPr. 41); *s-au isprăvit în ţară şi în gubernium* ***despre rîndul*** *popilor rumăneşti* (1699; LDIT, 480); ***pentru oamenii*** *proşti scrie aşa* (1695, Transilvania, ms. 1436 din BAR, f. 31[r]); *Altmintulea era un întreg* ***la fire****... **La lucruri** de războaie meşter* (ULM, 111) etc.

Ca inovaţie este semnalată apariţia, pe la sfârşitul perioadei, a aşa-numitului „complement de relaţie intern“ exprimat prin supin: ***De murit*** *voiu muri* (1780, Ţara Românească, ms. 1151 din BAR, f. 235); ***de omorît*** *nu i-au omorît* (AB, 344) etc.

Cum am arătat (v. *supra*), complementul de relaţie exprimat prin substantiv în dativ, pe lângă adjectivele *destoinic, vinovat*, nu mai este atestat[10].

Complementul circumstanţial concesiv, era, cum s-ar spune *in statu nascendi*, căci raportul concesiv se exprima aproape numai la nivel frastic. În aceste structuri sintactice apar unele corelative

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

adverbiale în propoziția regentă ale unor conjuncții sau locuțiuni conjuncționale care introduc o concesivă: *acie, acolo, atunce, încă, încaşi, tot, totuşi: Domnul nu chemară,* ***acie*** *înfricară-se cu frică* (PS, 19); *se o are fi şi luat,* ***încă*** *să-i împarță* (Prov. 1581, 267[r]); *oare să vor avea bogăție, oare meserătate,* ***totuşi*** *e lucru bun* (CC[2], 461) etc.

Complementul concesiv este exprimat mai des prin *gerunzii: tu mie îngăduşi a face rău,* ***stiind*** *tu mine stîrv împuțit şi putujune* (CS[1], XIV, 113[V]/16–19)[11]. Complementul concesiv se exprimă, în perioada 1640-1780, prin substantive sau substitute, precedate de locuțiunea prepozițională *cu tot* (*cu toată, cu toți, cu toate*), prin verbe la gerunziu sau infinitiv şi prin adverbe cu sens concesiv (*încăşi, totuşi, tot*) sau prin locuțiunea adverbială *cu toate acestea*, considerată „o inovație importantă pentru evoluția complementului concesiv“ (p. 370): *Şi* ***cu toate*** *aceste pricini… vedeți-l cît iaşte de despărțit de aceea ce să* ***cuveniia*** *să-i arate vrednicia* (AD, 117); *măcar că mai la multe n-au nimerit de a grăi de firile lor adevărul, iar* ***încăşi*** *(„totuşi“) destul că tot au pomenit şi zis cevaşi* (CM[1], 170); *Aceia fiind oameni păgîni şi încă făcea cinste oamenilor* (Caz. V, I, 188[r]); *ca oricarile în numărul supuşilor săi a-l primi ar învoi,* ***măcar*** *în gunoişteu curții sale* ***a să tăvili*** (CII, 125[r]) etc.

Complementul concesiv mai este exprimat, destul de frecvent, prin adverbul *amintrelea* „în caz contrar“: ***Amintrelea****, dacă nu se vor certa cu pedeapsă, va pieri cinstea şi omenia* (1760, Braşov, BDSB, 17)[12].

Complementul circumstanțial condițional nu şi-a format încă structuri specifice, ideea de condiție fiind exprimată aproape numai prin propoziții condiționale.

În câteva rare cazuri, apar *gerunzii* care, pe lângă valorile temporale şi cauzale, au dezvoltat şi un sens condițional: *neci o slovă a lui Dumnedzeu nu vei şti* ***necitind*** *acolo* (PO, 7).

De asemenea, adverbul *amintrelea* (*aimintrea*), specializat pentru redarea modalității, apare în contexte în care arată condiția „atunci când prezintă o supoziție contrară unei singure posibilități admisibile enunțate la nivel de frază sau de context (p. 198): *E acmu*

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

nu oprĕşte, ce ***amintrileaş*** *tării a sa arată mai mare* (CC[2], 308); *Şi* ***aimintrea*** *iară iaste minunată* (CC, 342)[13].

Şi în perioada 1640–1780 exprimarea ideii de condiție se realizează prin subordonata circumstanțială condițională. Sporadic, la fel ca în perioada anterioară, complementul condițional apare exprimat prin *gerunzii: Înțelegînd aceasta, Ştefan Vodă trimis-au la craiul leşescu cu soli pre credincioşii săi* (ULM, 101): *Iară aceia,* ***fiind*** *aici, s-au făcut streini şi vinetici* (N Înv., 19); ***Trăind*** *cu ei, fac păcatie* (C Cîmp. 7[v]) etc.[14].

Complementul circumstanțial opozițional exprima, ca şi astăzi, „ceea ce era prezentat drept contrar celor exprimate de alte elemente ale structurii ternare caracteristice“ (p. 198). Depindea de un verb la mod personal, de un verb la infinitiv sau gerunziu şi, rar, de un adjectiv sau de o interjecție cu valoare predicativă.

Se exprima prin substantive sau substitute precedate de locuțiunile prepoziționale *în loc de, în locul* sau prin verbe la infinitiv precedate de locuționarea prepozițională *în loc de: Că-ş vor fi,* ***de loc de tată şi fiiu****, svedenici* (Prav. 1581, 266[r]); *aruncă pizmă…* ***în loc de blagodarenie*** (MC, 388); ***şi-n locul*** *acelor* ***tocmĕle****… au făcut alte tocmĕle* (1626; BDR, 129)[15].

Specifică perioadei este prepoziția *derept(u): puseseră pre nenre reu* ***dereptu binre*** (PH[1], 95[v])/12–14).

Aceeaşi situație şi în perioada următoare: ***în loc de moarte****, viiață să dobîndeşti* (Caz. V, I, 338[v]); ***în locul Misii****, pune Itallia* (CCI, 152); ***în loc de a-l acoperi****, ca pre un tată, au ieşit afară şi l-au grăit de rău* (AP, 173); *Şi* ***în loc de a să bucura****, el începu a vărsa lacrămi* (NÎnv. 314) etc.

Construcțiile infinitivale încep să-şi diminueze frecvența, ele fiind concurate de propozițiile opoziționale cu conjunctivul[16].

Complementele circumstanțiale cumulativ şi de excepție „prezintă în epoca cercetată o serie de trăsături care nu se întâlnesc în limba literară modernă“ (p. 199). Se regăsesc aici prepoziții şi locuțiuni prepoziționale sau adverbe „cu valoare exceptivă sau cumulativă“ dispărute din limbă după secolul al XVI-lea sau cu folosință limitată: *alegînd (de)* „în afară de“, *trecînd de* „cu excepția“, *(de)asupra (de)* „pe lângă“: *Nemică mai mult punem voao*

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

greime ***alegînd de nevoile*** *acestea* (CPr., 72); *şi nu e Dumnedzeu* ***trecînd de mine****...*

În legătură cu *alegînd de, trecînd de* se precizează că nu sunt calcuri după slavonă, „ci reprezintă inovaţii ale limbii vechi, explicabile printr-o deplasare de sens“ (p. 199). Este însă un calc construcţia *asupră de aceasta* şi prepoziţia *deasupra*, din *Polia de la Orăştie*, după magh. *fölőtte*.

Dar încă din secolul al XVI-lea, construcţiile amintite sunt concurate de construcţii „exceptive şi cumulative“ ca *afară de, fără, fără de, fără numai, lîngă* şi pe *lîngă: Şi nimică afară nu grăiescu* ***de cělea*** *ce prorocii dziseră* (CV, 40[r]); *Că cine e Dumnezeu* ***fără Domnul****?* (CP1, 27[v]) etc.

În epocă a apărut şi structura *lîngă + pronume demonstrativ:* ***Lîngă acěstea****, iară prorociia lui Varlaam prorocul* (PO, 5), fără ca ea să se fi gramaticalizat[17].

În perioada următoare (1640–1780) situaţia rămâne, în mare, neschimbată pentru circumstanţialul *cumulativ*. Continuă să fie folosite prepoziţiile *lîngă* şi *pe lîngă*, alături de locuţiunile prepoziţionale *fără de, (în)afară de, (în)afară(din)*, la care se adaugă acum *osebit de*: ***Osebit de acestea****, mă jăluieşte Andreiu Turnavitu pentru Stoica Nepercea* (1776, Aj, 213); ***lîngă alte daruri****, ce i-au dăruit, i-au făcut şi barat împărătesc* (IRP, 92) etc.

Dispar însă formaţiile cu *alegînd, alegînd de,* şi *asupra de*. Dintre acestea, *alegînd de* este tot mai mult înlocuit de *fără numai*, aşa cum rezultă din compararea *Pravilei* lui Vasile Lupu (1646) cu *Indreptarea legii* (1652)[18].

Construcţiile de bază din prima perioadă ale complementului de *excepţie* rămân neschimbate şi în a doua perioadă: substantiv sau substitut precedat de prepoziţia *fără* şi de locuţiunile prepoziţionale *afară de, afară din, ales de, fără cît, fără de, fără decît, fără numai* şi adverbul *decît*: *Iară pre Vlodec l-au prins viu,* ***fără*** *alţi mulţi* ***necunoscuţi*** (ULM, 142); *pre alţii pre nimeni n-au îmbrăcat,* ***fără numai pre baş-ceaşu*** (G. Cond. 310) etc.

Ca şi la complementul cumulativ, o seamă de formaţii devin arhaisme: *alegînd de, ales de*. Această tendinţă se observă comparând „***Cazania*** lui Varlaam cu celelalte cazanii româneşti din

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

secolul al XVII-ea şi al XVIII-lea care au la bază textul lui Varlaam“[19].

O perspectivă aparte în studierea gramaticii limbii române vechi propune Elena Dragoş, în *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică şi Pedagogică R.A. Bucureşti, 1995, prin observarea, în principal, a dimensiunii pragmatice, dar şi stilistice, a fenomenelor sintactice specifice limbii vechi. Autoarea se bazează pe constatarea că „unele fenomene sintactice nu funcţionează decât ca finalităţi pragmatice“ şi că, în plus, „abordarea pragmatică a limbajului este o abordare de tip retoric […]“ (p. 6). În ultimă instanţă, este vorba de „încercarea de a accede la o sintaxă de perspectivă funcţional-pragmatică“ (*ib.*).

O primă chestiune care interesează demersul nostrum este *repetiţia*, înţeleasă ca „fenomen cantitativ“, în sensul că „antrenează un număr sporit de elemente pentru exprimarea unei funcţii sau relaţii sintactice […] (p. 50).

Repetiţia sintactică se deosebeşte de *repetiţia textuală*, „realizată, în principal, prin simetrie şi paralelism“ şi care „antrenează uneori unităţi mai mari decât fraza […]“ (p. 20–21). Între procedeele repetiţiei textuale întâlnim, *amadiploza, anafora, antimetateza, climaxul anaforic, chiasmul*. În ce priveşte *repetiţia sintactică*, ea se caracterizează prin „identitatea elementelor formante“ în cadrul unei relaţii structurale[20]. Pe de altă parte, repetiţia se diferenţiază net de *reluare*, deşi, uneori, e posibil ca repetiţia sintactică să fie o reluare ca în cazul exprimări subiectului mai întâi prin substantive, apoi prin pronume.

Un caz special de repetiţie se întâlneşte la *complementul intern*, numit în stilistică *figură etimologică*[21]. Ea este frecvent întâlnită în limba latină: *vir virum legit; manus manum lavat* etc. În acest context, Elena Dragoş, vorbeşte şi de *complemente circumstanţiale (interne)* detaliindu-le astfel:

a) de loc: „*Ascunseşi* ei *în ascunsul* feţei tale“ (PS 53/21); „şi-i *închidem* pe la *închisori*“ (Neculce L 183);

b) de timp: *s-au iernat* într-acea *iarnă*“ (Costin L 192/21);

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

c) de mod: „ca *să învrătoşară mai vrătos* de mere“ (PS 26/18); „*după tocmeală* toate lucrurile *tocmescu-se*“ (CC_2 99/27); „şi *mergeu* după Hristos *mergîndu* în pustie“ (CC_2 26/19);

d) de mod comparativ: „*ca uscarea uscară-se*“ (PS 207/4);

e) de cauză: „*boleşte de vreo boală*“ (CC_2 82/14);

f) instrumental, exprimat prin nume de obiecte de natură ideală […]: „*cu frămseţea* ceriului *să ne înfrîmseţămu*“ (CC2 102/5); „cu multe *cinşti cinstită* noi“ (CV 98).

g) de scop: „*va veni* între o a doua a lui şi înfricoşatŭ *venire”* (CC_2 306 (1);

h) de relație: „*vom învia întru viața* cea netrecută şi neschimbată” (Varlaam 98/7);

i) sociativ: „Şi *cu alesii alesu veri fi*” (PS 27/27);

j) element predicativ suplimentar: „Puseră *seamnele sub seamne*” (PS 147/4)[22].

Problema circumstanțialelor revine în secțiunea dedicată *relațiilor sintactice*, considerate ca relații structurale, dintre care s-a oprit la relațiile de dependență (bi- şi unilaterale, deci acordul) şi la relațiile de subordonare cunoscute.

Autoarea face distincția între *dependența juxtapusă* şi *dependența (subordonată) joncțională*, urmărind, în cazul acesteia din urmă, şi *dependența joncțională intrapropozițională*. Dintre complementele discutate ne interesează următoarele:

Complementul circumstanțial de loc: introdus prin prepozițiile *din* şi *în*, care arată punctul de plecare: „Ne-ai răscumpărat *din păgubitura* de vecie“ (S 167), celelalte prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (*cătră, de, dentru, în dreptul, întru, pre*) indicând locul: „merseră *cătră un arbure*“ (TM 190): „unii ce era *dentru Asin* începători“ (CV X/8–9) etc. Unele prepoziții apar cu sens schimbat: *printru* „prin“: „trecu(m) *printru foc şi apă*“ (PS XLI/12); *spre* „peste, deasupra“: „Pune Pavil mărul *spre ei*“ (Rosetti XIII–XIV: 121.

Complementul circumstanțial de mod, având specifice prepozițiile *în, pre* „după, conform“, *fără de* etc.: „cinstesc muierea *pre înțelepciune, pre smerenie, pre bunețe*“ (S 17).

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

Complementul circumstanțial de mod comparativ, construit cu *ca şi, de* „decât“: Aşa-i iubeşte *ca şi lumina* ochilor săi“ (S 19); „Gândesc că aceia sînt […] mai păcătoşi *de ceilalți*“ (S 32).

Complementul circumstanțial de timp, cu prepoziții și locuțiuni prepoziționale, precum: *de, întru, în, nainte de, pînă la, pre*: „scolumă *de noapte*“ (PS 179); „Cade-se cum […] şi noi, *nainte de moarte*, să închidem uşa […] (S 68).

Complementul circumstanțial de cauză introdus, în special, prin prepoziția *de*: „Iov Patriarhul […] mult au pățit […] *de haldezani, de muierea* sa şi *de priatinii* lui“. (S 85).

Complementul circumstanțial de scop, marcat prin prepozițiile *a, de, pre* „spre“: „Merse în pădure *a leamne*“ (Dosoftei VS 22, 26); „Am tipărit aceste propovedanii *de petrecanie* morților“ (S 6); „Să poată priveghea […] pentru sufletele noastre, *pre lauda* numelui tău celui sfînt“ (S 35).

Complementul circumstanțial instrumental, cu prepozițiile *cu, de, în, pre, prin*: „Împle […] pre iubiții săi *de nevoi*“ (S 87); „Irod Antipat să dezmierda *în giocul* fetei Irodiiadii“ (S 46). Aspectul negativ era redat prin „prepoziția compusă“ *fără de*: „*Fără de îngăduitura* lui Dumnezeu nu s-ară putea nice mişca oamenii“ (S 34).

Complementul circumstanțial sociativ se introduce prin *ce*, dar şi prin *cu… depreună*: „Au pornit Iacov *cu muierea* lui […] şi *cu* toată *gloata* lui *depreună* (S 148).

Complementul circumstanțial de relație, introdus prin *ca* şi *spre*: „Ție *cu bărbatului* iubit, potoleşte-ți tot binele. (S 79); „Scripturile sfinte […] de pot face pre tine înțelept *spre spăşenie*“. (S 31).

Complementul circumstanțial opozițional, introdus prin locuțiunea prepozițională *în loc de*: „Dezmierdăciunile aceştii lumi, *în loc de minune* dulce adopă pre oameni cu otravă.“ (S 19).

Complementul circumstanțial de excepție coincide ca structură cu *circumstațialul cumulativ*. Se deosebesc prin contextele distribuționale: complementul de excepție implică enunțuri negative sau interogative cu răspuns negativ, iar ca topică stă după predicat, de vreme ce circumstanțialul cumulativ stă înaintea predicatului[23].

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

Structural, circumstanțialul de excepție este format „dintr-un grup prepozițional“ sau dintr-un adverb „cu valoare de prepoziție“: *alegînd (de), trecînd (de), asupra de*, care sunt inovații ale românei vechi, şi *fără*, alături de *fără de*: „*Nemică* mai mult nu punem voao greiune, *alegînd de nevoile* acesteia“ (C Pr. 72/10–11). „Doamne, *trecînd de tine* altul nu ştiu.“ (P r-s 427/21–22).

Adverbul *rutescu* are şi valoare exceptivă, şi valoare cumulativă: „*rutescu aceia* ce vor asculta eu le voiu dulceața raiului în vecie de veac“. (CDB I).

În secolul al XVII-lea, complementul de excepție folosea ca element introductiv specific locuțiunea *fără numai* cu forma negativă a verbului:

„Îngerii […] nu le-ară putea număra, *fără numai* singur *Dumnezău*.“ (S 17).

Complementul circumstanțial cumulativ are ca elemente introductive grupurile prepoziționale *afară de, asupra de, către aceasta/aceaia* sau adverbe ca *alegînd, rutescu* (v. *supra*), *lîngă acestea*, plus un grup nominal/prepozițional de acuzativ sau dativ, întreaga construcție precedând predicatul sau alt determinat:

„*Asupră de aceasta* Iosif văzu un vis“. (PO 127).

„*Lîngă acestea*, iară prorociia lui Varlaam prorocul.“ (PO 5/13).

„*Către aceasta* […] să nu ucidem.“ (CC_2 356).

Complementul circumstanțial concesiv apare mai târziu, în secolul al XVII-lea, şi prezintă un element joncțional stabil: *în pizma* „în ciuda, în pofida“:

„*Ce-n pizma lor* pre cap mă vor unge.“ (D 22).

Dar în *Pravila* lui Vasile Lupu (1646) apare deja, ca inovație, locuțiunea *cu toate* urmată, din ce în ce mai frecvent, de *aceste/acestea*, sesizate uneori şi la nivel transfrastic:

„Şi *cu toate aceste* pricini […] vedeți-l cît iaste de despărțit de aceia.“

Se mai precizează că în Transilvania, în aceeaşi perioadă, funcționează locuțiunea *în butul* „în ciuda“, calc după magh. *bie*:

„*În butul craiului*, în ținuturile sale nu-l vei ținea“ (Şincai).

De altfel, şi *deasupra* şi *asupră de*, de la complementul cumulativ, sunt calcuri după magh. *fölőlte*[24].

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

Ca o concluzie privitoare la elementele joncționale analizate, Elena Dragoş subliniază faptul că multe din grupurile introductive ale diverselor complemente vehiculează cuvinte autosemantice (vezi complementul circumstanțial de excepție, cel cumulativ sau chiar cel concesiv), care ulterior fie că s-au abstractizat, fie că au fost înlocuite cu prepoziții sau locuțiuni specializate pentru anumite funcții relaționale. Sunt amintite aici grupurile de tipul *alegînd de, trecînd de, rutescu* sau *în pizma*. În cazul primelor două, „în structura de adîncime avem de-a face cu un sens condițional sau ipotetic, pentru ca abia în structura de suprafață să contracteze un sens de excepțare". În evoluția spre faza modernă, *rutescu*, care introduce atât un complement de excepție, cât şi unul cumulativ, a fost înlăturat de *cu toate*[25].

De altfel, mai precizează autoarea, o caracteristică pregnantă a sintaxei secolului al XVI-lea este procedarea „*fie prin exces, fie prin lipsă*"[26].

Note

1. C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială „Demiurg", Iași, 2009, p. 192–193.
2. *Ibid.*, p. 365, SLRV, p. 158–161.
3. C. Frâncu, p. 193–194.
4. *Ibid.*, SLRV, p. 161–164.
5. C. Frâncu, p. 194–195.
6. *Ibid*., p. 366–367; SLRV, p. 172–175.
7. C. Frâncu, p. 195–196.
8. *Ibid.*, p. 367–368; SLRV, p. 175–176.
9. C. Frâncu, p. 196–197.
10. *Ibid.*, p. 368–369; SLRV, p. 176–179.
11. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 198. Cf. şi *idem*, *Formarea şi evoluția complementului concesiv în limba română*, SCL, 1977, nr.1, p. 15–26.
12. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 369–370; SLRV, p. 180.
13. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 197–198.
14. *Ibid.*, p. 370; SLRV, p. 179–180.
15. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 198–199.
16. *Ibid.*, p. 370–371. Cf. şi *idem, Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche*, AL, 1969, p. 69–116. SLRV, p. 180–181.
17. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 199–200.

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)

18. *Ibid.*, p. 371.
19. *Ibid.*, p. 371–372. Cf şi *idem, Complementele circumstanţiale de excepţie şi cumulativ în limba română din secolul al XVI-lea*, în ALIL, XXIV, 1973, p. 9–13; *idem*, *Limba Cazaniei lui Varlaam în comparaţie cu limba celorlalte cazanii din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în SLLF, III, p. 62 şi urm. SLRV, p. 182–186.
20. Autoarea are în vedere modul în care Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973, p. 35, concepe *repetarea* ca o relaţie structurală ce conferă enunţului caracterul unui tot organizat.
21. Cf. Petru Creţia, *Complementul intern*, în *Studii de gramatică*, I, p. 115-120.
22. Elena Dragoş, *op. cit.*, p. 54-55.
23. V. nota 19.
24. Elena Dragoş, *op. cit.*, p. 106-110.
25. *Ibidem*, p. 111.
26. *Ibidem*, p. 110.

Bibliografie

Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti". Valeria Guţu Romalo coord., *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunţul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti". Gabriela Pană Dindelegan coord., *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, 2010.

Dragoş, Elena, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995.

Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială„Demiurg", Iaşi, 2009.

ADVERBIAL MODIFIERS IN OLD ROMANIAN LANGUAGE
(Abstract)

Keywords: *Old Romanian language, grammar, adverbial modifiers*

In the study is taken into consideration a particular problem of the Old Romanien syntax, *that is* the actualisation of so named, in Romanian grammar terminology, „circumstantial complement", as a part of the sentence. This syntactc term corresponds, in English grammar terminology, to „adverbial modifiers", including, in a several way, also several „prepositional objects". In this second part of the article are studied all „circumstantial complements" of the Romanian syntax, except of those of time, place and manner.

BDD-A23951 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 08:15:41 UTC)